

ΜΕΡΟΣ Α

Βασικές έννοιες και θεωρητική διαδρομή

ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ
(ΔΕΙΓΜΑ ΠΡΙΝ ΤΙΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ)

ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ
(ΔΕΙΓΜΑ ΠΡΙΝ ΤΙΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ)

ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ
(ΔΕΙΓΜΑ ΠΡΙΝ ΤΙΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ)

ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ
(ΔΕΙΓΜΑ ΠΡΙΝ ΤΙΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ)

ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ
(ΔΕΙΓΜΑ ΠΡΙΝ ΤΙΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ)

ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ
(ΔΕΙΓΜΑ ΠΡΙΝ ΤΙΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ)

ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ
(ΔΕΙΓΜΑ ΠΡΙΝ ΤΙΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ)

ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΛΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ
(ΔΕΙΓΜΑ ΠΡΙΝ ΤΙΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ)

Εισαγωγή

Ο κόσμος αλλάζει, μαζί με την οικονομία.

- Όπου κοιτάξεις βλέπεις την Κίνα: στο ράφι του σούπερ μάρκετ, στο συνεργείο, στα ρούχα, στα αυτοκίνητα και στους υπολογιστές. Δεν είναι μόνο το made in China. Είναι και οι Κινέζοι επενδυτές και τα κινεζικά κεφάλαια. Είναι ακόμα η οικογένεια που μετακομίζει στο διπλανό διαμέρισμα.
- Η ενέργεια που χρησιμοποιούμε για το μαγείρεμα ή το ζεστό νερό μπορεί να προέρχεται από την Κεντρική Ασία, ή να παράγεται δίπλα μας με μηχανήματα άντλησης ενέργειας από τον ήλιο ή τον αέρα, που έχουν κατασκευαστεί στον Καναδά.
- Το αυτοκίνητο που οδηγούμε ίσως να αποτελείται από εξαρτήματα που έχουν κατασκευαστεί σε δεκαπέντε χώρες και έχουν συναρμολογηθεί στο Βιετνάμ.
- Όταν αναζητούμε πληροφόρηση για τις ασφαλιστικές επιλογές που είναι διαθέσιμες καλώντας ένα αριθμό (αστική κλήση), ενδέχεται να σηκώσει το τηλέφωνο ένα άτομο που βρίσκεται στην Ιρλανδία.

Η γη και οι τοποθεσίες είναι εξ ορισμού σταθερές. Αυτό θα έπρεπε να σημαίνει ότι η μελέτη του χώρου, δηλαδή η Γεωγραφία, θα έχει μια αντίστοιχη σταθερότητα. Κάτι σαν φωτογραφία. Όμως τα προηγούμενα παραδείγματα δείχνουν το αντίθετο: αλλαγές και ανατροπές, οι οποίες μάλιστα επιταχύνονται. Το μακρινό έρχεται κοντά, το κοντινό απομακρύνεται, οι συνεργασίες και οι διεργασίες αποκτούν πλανητική κλίμακα. Η *Οικονομική Γεωγραφία*, η μελέτη του χώρου από οικονομική σκοπιά, πρέπει να είναι σε θέση να εξηγήει έντονες και ραγδαίες αλλαγές. Χαρακτηρίζεται από κίνηση και όχι σταθερότητα.

Στα παλιά βιβλία της Γεωγραφίας που διδάσκονταν στο σχολείο, η οικονομική γεωγραφία κάλυπτε το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου της Γεωγραφίας και ήταν σχεδόν πάντα «εκτός ύλης». Καταπιανόταν με τον πληθυσμό, τη γεωφυσική εικόνα και τα

βασικά προϊόντα αλλά κυρίως ακολουθούσε μια κεντρική ιδέα: η Γεωγραφία είναι αναγκαία επειδή οι τόποι είναι πολλοί και δεν προλαβαίνει κανείς να πάει παντού και να μαζέψει πληροφορίες και γνώσεις επιτόπου. Το βιβλίο προσφερόταν, λοιπόν, σαν υποκατάστατο της επίσκεψης –προσφέροντας μια φωτογραφία του τόπου, της λίμνης, της σοδειάς με τα ροδάκινα και της τοπικής ενδυμασίας: ήταν δηλαδή ένας πρόδρομος του Τουριστικού οδηγού (για μη ταξιδιώτες).

Η αντίληψη για το περιεχόμενο, τα αντικείμενα και τα εργαλεία της Οικονομικής Γεωγραφίας έχει αλλάξει πολύ. Στην εποχή των φθηνών επικοινωνιών, πληροφοριών και εικόνων όποιος θέλει να μάθε οτιδήποτε για μια περιφερειακή επαρχία της Κίνας κάνει την πρώτη του επίσκεψη σε τριάντα δευτερόλεπτα ανοίγοντας το google earth και διαλέγοντας μια μηχανή αναζήτησης. Οι πληροφορίες δεν λείπουν –αντιθέτως, υπάρχουν πάρα πολλές (και ενίοτε αντιφατικές). Δεν χρειάζεται κανείς πλέον τη διαμεσολάβηση της Οικονομικής Γεωγραφίας για να μάθει τα γεγονότα, τα ποσά και τα μεγέθη.

Η αποκοπή της Γεωγραφίας από τη συλλογή και παράθεση πληροφοριών την απελευθερώνει κι της επιτρέπει να ασχοληθεί με τα δυσκολότερα ερωτήματα: τα «πώς» και τα «γιατί» και τα «τι πρέπει να περιμένουμε από το άμεσο μέλλον»... Η πραγματικότητα έχει ανοίξει χώρο για ερμηνεία και διαχρονική παρακολούθηση των φαινομένων.

Αλλά για να μπορέσει να παίξει τον κρίσιμο ερμηνευτικό της ρόλο, θα πρέπει να αναμετρηθεί τόσο με τα μεγάλα και αφηρημένα όσο και με τα μικρά και συγκεκριμένα φαινόμενα της πραγματικότητας που μας περιβάλλει. Άλλωστε η οικονομία, τόσο αυτή που ζούμε στην καθημερινότητά μας, όσο και η άλλη οικονομία της «μεγάλης εικόνας» δεν είναι ποτέ μια αιωρούμενη φιγούρα μεταξύ ουρανού και γης. Είναι πάντοτε ένα σύστημα διεργασιών με χωρική υπόσταση και ένα σύνθετο πλέγμα κοινωνικών σχέσεων με χωρική ταυτότητα και μεγάλες διαφορές από τόπο σε τόπο.

Βεβαίως, ακόμα και η Φυσική Γεωγραφία μπορεί να μεταβάλλεται, καθώς –για παράδειγμα– οι ακτογραμμές αλλάζουν με τη μεταβολή της στάθμης της θάλασσας. Η διαφορά τώρα είναι ότι οι φυσικές αλλαγές μπορούν να είναι αποτέλεσμα οικονομικής δραστηριότητας. Αυτό μπορεί να είναι αποτέλεσμα συνειδητής ανθρώπινης παρέμβασης, όπως τεχνητά νησιά δημιουργούνται εκεί που δεν υπήρχε τίποτα στη θάλασσα της Νότιας Κίνας αλλά και στον Αραβικό Κόλπο, φράγματα, γέφυρες κλπ. Μπορεί όμως να είναι και αθέλητη, όπως στην περίπτωση της ρύπανσης (της ατμόσφαιρας, του εδάφους και των υδάτων). Αθέλητη παρενέργεια της ανθρώπινης οικονομικής δραστηριότητας αποτελούν τα πυρηνικά ατυχήματα, αλλά και η υπερθέρμανση του πλανήτη και η αλλαγή του κλίματος σε πλανητικό επίπεδο.

Ακόμα περισσότερο, όμως, οι μεταβολές στην οικονομία επιταχύνονται συνεχώς. Η οικονομική δραστηριότητα από την άλλη πλευρά μεταμορφώνεται σχεδόν σε κάθε κύκλο τεχνολογικής εποχής, δημιουργώντας και διακινώντας ολοένα περισσότερα υλικά και άυλα προϊόντα και υπηρεσίες, με ταχύτερους και φθηνότερους τρόπους, προς ολοένα και μακρινότερους τόπους. Η μεταμόρφωση αφορά επίσης την κινητικότητα των εργοστασίων και των ανθρώπων, αλλά και του οικονομικού κέντρου βάρους του κόσμου γύρω μας (από τη Δύση στην Ανατολή, σε περιληπτική απόδοση).

Η Οικονομική Γεωγραφία κατοικεί στο σημείο που συναντώνται (και αλληλεπιδρούν) οι ανθρώπινες δραστηριότητες που συγκροτούν την οικονομία με τη φυσική γεωγραφία και τις επιστήμες του περιβάλλοντος.

Η κρίσιμη έννοια και εργαλείο στην Οικονομική Γεωγραφία είναι η έννοια της χωρικότητας: αυτή την ξεχωρίζει από τα οικονομικά. Όπως η Φυσική Γεωγραφία, χρησιμοποιεί χάρτες, εικόνες και γραφήματα. Όμως αλλάζει συνεχώς, συχνά απρόβλεπτα, με ακανόνιστο ρυθμό και προς αναπάντεχες κατευθύνσεις. **Η Οικονομική Γεωγραφία δεν είναι φωτογραφία – μάλλον είναι ταινία.**

Η Οικονομική Γεωγραφία μελετάει το αποτύπωμα στο χώρο που αφήνει η παραγωγή και η κατανάλωση, οι εμπορικές κινήσεις και η οργάνωση της οικονομικής δραστηριότητας. Επίσης εξετάζει την επίπτωση στο χώρο που προκαλεί η εργασία και η καθημερινότητα των ανθρώπων, αλλά και η πολιτική δραστηριότητα και η καλλιτεχνική δημιουργία. Και αναζητά επιπλέον το αποτύπωμα στο χώρο που δημιουργούν οι ισορροπίες και οι ανισορροπίες που χαρακτηρίζουν τη συνύπαρξη των ισχυρών και των ανίσχυρων, των εξουσιαστών και των εξουσιαζομένων, των «εντός συστήματος» και των «εκτός συστήματος», των ανδρών και των γυναικών, των ανθρώπων και της φύσης.

Βασικά ερωτήματα που θέτει η Οικονομική Γεωγραφία (ΟΓ)

Η Οικονομική Γεωγραφία έχει έναν αυτόνομο, διακριτό και σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια περιγραφής και κατανόησης του πολύπλοκου κόσμου που ζούμε. Αναλύει τις σχέσεις χώρων, τοποθεσιών και τόπων με την παραγωγή, τη διανομή και την κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών. Ειδικότερα, εξετάζει πού και γιατί είναι χωροθετημένες οι οικονομικές δραστηριότητες, πώς συνδέονται μεταξύ τους και με ποιο τρόπο επιδρούν σ' άλλες χωρικές και κοινωνικές διαδικασίες (Dickens και Lloyd 1990:7). 'Η αλλιώς, η Οικονομική Γεωγραφία εξετάζει *τί είναι πού, για ποιο λόγο και γιατί μας ενδιαφέρει;*¹

Η απάντηση σ' αυτά τα ερωτήματα προϋποθέτει τη μελέτη της κατανομής της οικονομικής δραστηριότητας στο χώρο (δηλαδή της χωρικής κατανομής) σε διάφορες γεωγραφικές κλίμακες, τον προσδιορισμό των εκάστοτε κρίσιμων χωροθετικών παραγόντων και την αξιολόγηση της λειτουργικότητας της σχετικής γεωγραφικής τους θέσης. Επιπλέον, ενδιαφέρει το πώς και το γιατί της χωροθέτησης και χωρικής οργάνωσης της οικονομικής δραστηριότητας. Εξετάζονται τα φυσικά και ανθρωπογενή χαρακτηριστικά των τόπων, οι διαδικασίες και αλληλεξαρτήσεις που αναπτύσσουν με την ευρύτερη οικονομική δραστηριότητα και οι συνέπειες αυτών των σχέσεων. Σύμφωνα με μια βασική αρχή της Γεωγραφίας, μια δραστηριότητα που ευρίσκεται σε μια περιοχή ασκεί και ταυτόχρονα δέχεται επίδραση από μια σειρά άλλες δραστηριότητες που ευρίσκονται σε άλλες περιοχές. Η διερεύνηση της κατεύθυνσης και της έντασης αυτών των επιδράσεων αποτελεί κεντρικό ερευνητικό αντικείμενο της ΟΓ.

1. "what is where and why and so what?" Hoover, E. και Giarratani, F. (1985) στο Λαμπριανίδης 2002.

Για παράδειγμα, εξετάζεται ο τόπος εγκατάστασης μιας μεταποιητικής μονάδας σε σχέση με τη χωροθέτηση των πηγών προμήθειας των πρώτων υλών της. Σ' ένα δεύτερο επίπεδο, διερευνάται γιατί αυτή η μεταποιητική μονάδα επέλεξε να εγκατασταθεί στο συγκεκριμένο τόπο απορρίπτοντας έναν αριθμό εναλλακτικών τόπων εγκατάστασης με παρεμφερή χαρακτηριστικά. Τέλος, εξετάζονται και οι διαδικασίες μέσω των οποίων συντηρείται η προηγούμενη κατάσταση (Wheeler et al. 1986:4).

Ειδικότερα, η Οικονομική Γεωγραφία θέτει τρία κεντρικά και συμπληρωματικά ερωτήματα (Dicken & Lloyd 1990:8):

- Ποια είναι η κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων στο χώρο; Με ποιους τρόπους οργανώνονται και πώς μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου; (ΑΝΑΛΥΣΗ)
- Γιατί οι οικονομικές δραστηριότητες οργανώνονται με συγκεκριμένους τρόπους στο χώρο, ποιες είναι οι βασικές διεργασίες που επιβάλλουν τη συγκεκριμένη οργάνωση; (ΕΡΜΗΝΕΙΑ)
- Πώς η χωρική οργάνωση των οικονομικών δραστηριοτήτων επιδρά στις οικονομικές και σ' άλλες κοινωνικές διεργασίες; (ΜΕΛΕΤΗ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ)

Η Οικονομική Γεωγραφία λοιπόν θέτει ερωτήματα που έχουν να κάνουν με το χώρο. Αυτό όμως δεν υπονοεί σε καμιά περίπτωση ότι οι οικονομικοί γεωγράφοι πρέπει να απομονώσουν το χώρο και να τον μελετούν σαν το αποκλειστικό και μοναδικό αντικείμενο μελέτης τους, αποκομμένα από το κοινωνικό και οικονομικό του περιεχόμενο. Δεν υπάρχουν αυτόνομοι χωρικοί νόμοι, χωρικές σχέσεις και χωρικές διεργασίες. Η χωρική οργάνωση των οικονομικών δραστηριοτήτων δεν προσδιορίζεται αποκλειστικά από χωρικές διαδικασίες, όπως η απόσταση και η κατεύθυνση, αλλά και από διαδικασίες της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής και πολιτισμικής σφαίρας. Αν και οι οικονομικοί γεωγράφοι θέτουν ερωτήσεις με χωρικό περιεχόμενο, ωστόσο πρέπει να ψάχνουν για τις απαντήσεις τόσο σε χωρικές όσο και αχωρικές διεργασίες (Massey 1986).

Η Οικονομική Γεωγραφία σ' ένα μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον

Η ΟΓ δεν είναι ένα στατικό αντικείμενο μελέτης αλλά μετασχηματίζεται από τις αλλαγές στο ευρύτερο οικονομικό και επιχειρηματικό περιβάλλον.

Η παραδοσιακή ερευνητική προτεραιότητα της ΟΓ, το ζήτημα της χωροθέτησης της μεμονωμένης επιχείρησης έχει διαχρονικά υποβαθμιστεί. Στις σημερινές συνθήκες το ζήτημα της χωρικής οργάνωσης της υπερεθνικής παραγωγής αποτελεί πλέον το επίκεντρο της μελέτης της ΟΓ. Με όχημα την ταυτόχρονη παραγωγική λειτουργία σε πολλαπλούς τόπους, η διεθνική εταιρία δημιουργεί σφίχτοπλεγμένα δίκτυα που συνενώνουν τις τύχες ανθρώπων και περιοχών σε μεγάλο γεωγραφικό ορίζοντα.

Στο πλαίσιο της εντεινόμενης οικονομικής ολοκλήρωσης και αλληλεξάρτησης που ευρίσκεται σε εξέλιξη το ενδιαφέρον για την Οικονομική Γεωγραφία έχει αναβαθμιστεί, οι ερευνητικές της προτεραιότητες έχουν μετατοπιστεί και το αντικείμενο μελέτης της έχει διευρυνθεί. Η ΟΓ αποτελεί ένα από τα παράθυρα που προσφέρει την καλύτερη θέα για την παρακολούθηση της εξέλιξης του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης. Οι εταιρίες που δραστηριοποιούνται σε πολλές χώρες, δηλαδή οι Διεθνικές Εταιρίες, είναι από τη φύση τους οικονομικές - γεωγραφικές οντότητες. Ο ορισμός τους και ο λόγος ύπαρξης τους βασίζεται στην ιδέα της γεωγραφικής διαφοροποίησης. Σημείο εκκίνησης οποιασδήποτε συζήτησης για την παγκοσμιοποίηση δεν μπορεί να είναι άλλο από τη μελέτη των ροών που αναπτύσσονται σε παγκόσμιο επίπεδο και τους τρόπους με τους οποίους αυτές διασυνδέονται και αλληλοεπιδρούν.

Τα δίκτυα αυτά δεν αφορούν αποκλειστικά τη βιομηχανική παραγωγή, αλλά και τις υπηρεσίες και το εμπόριο. Η Οικονομική Γεωγραφία των Υπηρεσιών και του Εμπορίου αποτελούν δυο νέες και ταχύτατα αναπτυσσόμενες περιοχές της Οικονομικής Γεωγραφίας που προσφέρονται για τη μελέτη της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Όλα τα σύγχρονα διεθνή εγχειρίδια ΟΓ² ασχολούνται εκτενώς με τη διεθνοποίηση και τους μετασχηματισμούς των υπηρεσιών και του εμπορίου.

Τέλος, ολότελα νέα φαινόμενα, όπως οι διαδικτυακές τεχνολογίες και η κλιματική αλλαγή, έχουν εδραιωθεί με πρωτόγνωρη ταχύτητα στο σώμα της ΟΓ, όπως και σε άλλες κοινωνικές επιστήμες, και προσδιορίζουν τις εξελίξεις.

Η Οικονομική Γεωγραφία στον ευρύτερο καταμερισμό των επιστημών

Η Οικονομική Γεωγραφία ευρίσκεται πιο κοντά στα Οικονομικά από οποιοδήποτε άλλο κλάδο της Ανθρωπογεωγραφίας. Ωστόσο δεν συνδιαλέγεται μόνο με τα Οικονομικά. Συχνά αναπτύσσει στενούς δεσμούς με άλλες κοινωνικές ή/και θετικές επιστήμες. Κατά καιρούς έχει επηρεαστεί σημαντικά από τη Ψυχολογία, το Management, την Κοινωνιολογία, τις Πολιτισμικές Σπουδές καθώς και τα Μαθηματικά και τη Στατιστική.

Προφανώς διατηρεί τις πιο στενές διασυνδέσεις με τα Οικονομικά. Πρωτίστως με την Αστική και Περιφερειακή Οικονομική και τη Θεωρία Διεθνούς Εμπορίου. Μάλιστα, συχνά η μετατόπιση από την αποκλειστική μελέτη των οικονομικών παραγόντων σε μη οικονομικούς παράγοντες, π.χ. θεσμούς, κοινωνικές σχέσεις, πολιτισμικές παραμέτρους, κ.ο.κ., δεν είναι σωστό να αποδίδεται σε απομάκρυνση της Οικονομικής Γεωγραφίας από τα Οικονομικά αλλά φανερώνει υιοθέτηση μεθόδων και προτεραιοτήτων από συγκεκριμένες σύγχρονες σχολές Οικονομικής σκέψης, π.χ. Θεσμικά ή/και Συμπεριφορικά Οικονομικά.

2. Murray, W. (2006) *Geographies of Globalization*, London: Routledge, MacKinnon, A. & Cumbers, A. (2007) *An introduction to Economic Geography*, London: Pearson, Coe, N., Kelly, P. & Yeung, H. (2007) *Economic Geography*, Oxford: Balckwell.

Και οι δυο επιστημονικοί κλάδοι, τα Οικονομικά και η ΟΓ, επικεντρώνουν στη μελέτη των ίδιων διαδικασιών: της παραγωγής, της διανομής, της κυκλοφορίας και της κατανάλωσης, ωστόσο από διαφορετική οπτική γωνία και με διαφορετικές προτεραιότητες. Είναι φανερό ότι η Οικονομική Γεωγραφική οπτική καλύπτει ένα υπαρκτό και σημαντικό κενό των Οικονομικών, την **αχωρική προσέγγιση**. Η Οικονομική Θεωρία μέχρι πρόσφατα αγνοούσε, σε μεγάλο βαθμό ακόμη αγνοεί, τη διάσταση του χώρου. Θεωρούσε ότι ο κόσμος που μας περιβάλλει είναι «ένας φανταστικός κόσμος (wonderland) χωρίς διαστάσεις» και η οικονομική δραστηριότητα ολοκληρώνεται «στο κεφάλι μιας καρφίτσας» ή «στη μύτη ενός μολυβιού», όπως σχολιάζουν πικρόχολα οι οικονομικοί γεωγράφοι.

Εξαίρεση αποτελούσαν τα Οικονομικά της Ανάπτυξης που επιχειρούσαν να εξηγήσουν γιατί ο πλούτος και η φτώχεια είναι τόσο άνισα μοιρασμένα στον παγκόσμιο χάρτη (Meier, 1970, Todaro, 1977, Sen, 1999, Collier, 2007, Easterly, 2006). Αλλά και γνωστοί μακρο-οικονομολόγοι όπως οι Jeffrey Sacks και Paul Krugman σημειώνουν τη μεγάλη σημασία που διαδραματίζουν οι γεωγραφικοί παράγοντες στην ανάπτυξη. Έχουν αποδεχτεί ότι συχνά οι ρίζες των αναπτυξιακών προβλημάτων σχετίζονται με το χώρο και η λύση τους απαιτεί τη γεωγραφική οπτική. Πηγάζουν από βασικά γεωγραφικές παραμέτρους όπως, η χωροθέτηση και η προσβασιμότητα της οικονομικής δραστηριότητας, οι σχέσεις ανάμεσα σε οικισμούς και χρήσεις γης, οι αλλαγές στις μεταφορές και επικοινωνίες, αποτελεσματικές ροές εμπορευμάτων, διάχυση ιδεών και καινοτομιών.

Διάρθρωση του βιβλίου

Το βιβλίο δεν φιλοδοξεί να παρουσιάσει όλες τις πτυχές της ΟΓ. Ένα τέτοιο εγχείρημα θα ήταν πρακτικά αδύνατο. Έγινε προσπάθεια να περιλάβει τις σημαντικότερες συζητήσεις και συμβολές των οικονομικών γεωγράφων και να αναδείξει τον κεντρικό ρόλο της Οικονομικής Γεωγραφίας στη συζήτηση για την παγκοσμιοποίηση. Αναπόφευκτα υπάρχουν σημαντικές επικαλύψεις ανάμεσα στο υλικό των κεφαλαίων. Πολλά ζητήματα, όπως οι εξελίξεις στις μεταφορές και επικοινωνίες, αποτελούν μέρος συγκεκριμένων κεφαλαίων αλλά είναι φανερό ότι διαπερνούν και επηρεάζουν όλα τα θέματα που παρουσιάζονται. Βασική μας επιδίωξη ήταν να διαχειριστούμε και να παρουσιάσουμε το εκτεταμένο υλικό σε μεγάλο αριθμό εύληπτων κεφαλαίων από φοιτητές προπτυχιακού επιπέδου. Η ύλη του βιβλίου έχει διαρθρωθεί σε 3 ενότητες και 15 κεφάλαια.

Το πρώτο μέρος παρουσιάζει βασικές χωρικές έννοιες και τα σημεία - σταθμούς στη θεωρητική διαδρομή της Οικονομικής Γεωγραφίας.

Το **κεφάλαιο 2** εισάγει τον αναγνώστη στις βασικές χωρικές έννοιες που χειρίζεται η Οικονομική Γεωγραφία και αποσαφηνίζει τις σημαντικές, αν και συχνά δυσδιάκριτες, διαφορές που υφίστανται ανάμεσα στις θεμελιώδεις έννοιες του χώρου και του τόπου. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται η έννοια-κλειδί της ΟΓ, η προσβασιμότητα.

Πρόκειται για δυναμική έννοια που μετασχηματίζεται δραστικά από τις αρχές του 19ου αιώνα ακολουθώντας τις δραματικές αλλαγές στον τομέα των μεταφορών και επικοινωνιών.

Η Οικονομική Γεωγραφία, από την αρχική της συγκρότηση σε αυτοτελή επιστημονική περιοχή, έχει κατά καιρούς ακολουθήσει διαφορετικές διαδρομές και έχει υιοθετήσει ποικίλες, συχνά αντικρουόμενες, μεθοδολογίες και επιστημολογικές αφηγήσεις. Οι εκάστοτε ερευνητικές προτεραιότητες και τα ερωτήματα της σχετίζονται άμεσα με το ευρύτερο οικονομικό πλαίσιο και τη συγκυρία της περιόδου και συγχρονίζονται με την αντίστοιχη συζήτηση που διεξάγεται σε όλες τις κοινωνικές επιστήμες. Τα δυο κεφάλαια που ακολουθούν παρουσιάζουν κριτικά την εξέλιξη της θεωρητικής συζήτησης που διεξάγεται στους κόλπους της ΟΓ, αλλά και ευρύτερα της Ανθρωπογεωγραφίας.

Το **κεφάλαιο 3** παρουσιάζει τις εξελίξεις σε μια μακρά περίοδο που εκτείνεται από τα τέλη 19ου αιώνα μέχρι τις αρχές της δεκαετίας 1980. Μέχρι και την έναρξη του ΒΠΠ η ΟΓ ήταν ένας ελάσσων κλάδος της Ανθρωπογεωγραφίας. Οι λιγοστές μελέτες της περιόδου εναρμονίζονται με τις κυρίαρχες προσεγγίσεις της περιόδου αρχικά την Περιβαλλοντική Αιτιοκρατία και στη συνέχεια την Περιφερειακή Γεωγραφία. Οι προσπάθειες θεωρητικής θεμελίωσης του ζητήματος της χωροθέτησης της οικονομικής δραστηριότητας που έγιναν από Γερμανούς κοινωνικούς επιστήμονες στις αρχές του 20ου αιώνα παρέμειναν αποκομμένες και αποσπασματικές. Η κατάσταση αλλάζει δραματικά τη μεταπολεμική περίοδο οπότε η ΟΓ ανάγεται στη βασική ειδικευση της Ανθρωπογεωγραφίας. Στη διάρκεια των τριάντα ετών που μεσολαβούν μέχρι τις αρχές της δεκαετίας 1980 διεξάγεται έντονη θεωρητική συζήτηση και συγκροτούνται τρεις διακριτές θεωρητικές προσεγγίσεις: η Θετικιστική, η Συμπεριφορική και η Σχολή της Πολιτικής Οικονομίας.

Το **κεφάλαιο 4** επιχειρεί να κωδικοποιήσει τις σημαντικές συμβολές των οικονομικών γεωγράφων στις ευρύτερες συζητήσεις που διεξάγονται στα πλαίσια των κοινωνικών επιστημών στη διάρκεια των τριών τελευταίων δεκαετιών. Πρόκειται για μια ζωντανή συζήτηση που ακόμη ευρίσκεται σε εξέλιξη και έχει αναδείξει την προσέγγιση της Οικονομικής Γεωγραφίας σ' ένα από τα σημαντικότερα παράθυρα για να μελετήσουμε τις διαδικασίες παγκοσμιοποίησης που ευρίσκονται σε εξέλιξη.

Η **δεύτερη ενότητα**, εξετάζει τη θεωρία και πρακτική της Γεωγραφίας της Βιομηχανικής Παραγωγής. Τα τρία πρώτα κεφάλαια εστιάζουν στη μεμονωμένη βιομηχανική επιχείρηση ενώ το κεφάλαιο 8 μελετά το παραγωγικό σύστημα διασυνδεδεμένων και συνεργαζόμενων επιχειρήσεων.

Το **κεφάλαιο 5** εξετάζει τις διαχρονικές μεταβολές στη συμβολή των συντελεστών παραγωγής, γη, κεφάλαιο και εργασία στην επιλογή του τόπου εγκατάστασης της μεμονωμένης βιομηχανικής μονάδας με εστίαση στη διαθεσιμότητα, τη χωρική διαφοροποίηση του κόστους και την κινητικότητα τους. Η βαρύτητα του κάθε συντελεστή στην αναζήτηση του κατάλληλου τόπου εγκατάστασης μπορεί να διαφέρει σημαντικά ανάλογα με τον κλάδο και την οικονομική συγκυρία.

Το **κεφάλαιο 6** μελετά με ποιο τρόπο η προσβασιμότητα στις βιομηχανικές εισρο-

ές (ενέργεια, ορυκτές και αγροτικές πρώτες ύλες) επηρέασαν διαχρονικά τη χωροθέτηση της βιομηχανικής επιχείρησης. Επιχειρεί να κάνει φανερό ότι διαφορετικές βιομηχανικές επιχειρήσεις έχουν διαφορετικές προτεραιότητες, παρουσιάζει τις διαχρονικές αλλαγές στη βαρύτητα των επιμέρους χωροθετικών παραγόντων και αναδεικνύει τη σημασία νέων χωροθετικών παραγόντων (κλιματική αλλαγή, περιβαλλοντικοί περιορισμοί, τεχνολογία, κ.α.) που επιβάλλουν νέες δεσμεύσεις στη χωροθέτηση.

Το **κεφάλαιο 7** σχολιάζει την ελκτική δύναμη που ασκεί το αστικό περιβάλλον στη βιομηχανική δραστηριότητα. Οι αστικές συγκεντρώσεις – μεγάλες και συνεκτικές αγορές - ανέκαθεν αποτελούσαν τον προνομιακό χώρο για τη χωροθέτηση της βιομηχανίας. Διαχρονικά, η σημασία του μειωμένου κόστους διανομής των προϊόντων έχει υποβαθμιστεί και έχει αναδειχθεί η συμβολή των εξωτερικότητων του αστικού περιβάλλοντος στην οικονομική δραστηριότητα.

Το **κεφάλαιο 8** απομακρύνεται από την μεμονωμένη επιχείρηση – που κατά παράδοση στα οικονομικά εξετάζεται σαν ένα κλειστό σύστημα. Η ανάλυση ξεκινά από την εμβληματική εκδοχή της καθετοποιημένης επιχείρησης (το φορντικό σύστημα της μαζικής παραγωγής στην αυτοκινητοβιομηχανία) και αφού παρουσιάσει τις δυσκολίες που συνάντησαν τέτοιες επιχειρήσεις από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, στρέφεται σε άλλες εκδοχές βιομηχανικής ευδοκίμησης μικρότερης κλίμακας. Μέσα από την παρουσίαση Τοπικών Παραγωγικών Συστημάτων που διακρίνονται από ευελιξία και προσαρμοστικότητα, φαίνεται ότι ο ύστερος καπιταλισμός έχει περισσότερο χώρο για μικρότερες επιχειρήσεις από όσο οι περισσότεροι πίστευαν.

Η τρίτη ενότητα επικεντρώνει στη μεγάλη κλίμακα, στο παγκόσμιο επίπεδο, και εξετάζει τη νέα Γεωγραφία της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Εξετάζει τις πρόσφατες εξελίξεις στο διεθνές ρυθμιστικό και τεχνολογικό οικονομικό περιβάλλον και τις αλλαγές στις διεθνικές εμπορικές και επενδυτικές ροές. Επίσης παρουσιάζει τις μεγάλες αλλαγές στον παγκόσμιο χάρτη της ανάπτυξης και σχολιάζει τη θεωρητική συζήτηση που εξετάζει τη δυναμική της «παγκοσμιοποιημένης οικονομίας» και τη διαπλοκή των παγκόσμιων με τις τοπικές διεργασίες.

Το **κεφάλαιο 9** παρουσιάζει τα κεντρικά σημεία της τρέχουσας συζήτησης για την παγκοσμιοποίηση και την ανάπτυξη. Αναδεικνύει τη συνθετότητα και τα νέα στοιχεία του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης και τα πλεονεκτήματα της οικονομικο-γεωγραφικής οπτικής. Το **κεφάλαιο 10** παρουσιάζει τους λόγους για τους οποίους η Οικονομική Γεωγραφία προσελκύει μεγαλύτερο ενδιαφέρον όσο προχωρά η παγκοσμιοποίηση. Επίσης, αναπτύσσει μια μακροσκοπική αφήγηση των διαφορετικών σταδίων της παγκοσμιοποίησης διαχρονικά, εξετάζοντας τη σταδιακή μείωση του μεταφορικού κόστους ως αποτέλεσμα των διαδοχικών κυμάτων τεχνολογικής αλλαγής. Οι καταλύτες της παγκοσμιοποίησης είναι οι ραγδαίες τεχνολογικές αλλαγές στις μεταφορές, στις επικοινωνίες και στην παραγωγική διαδικασία: ο συνδυασμός τους έχει προσδώσει πρωτόγνωρη χωροθετική ευελιξία στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών.

Τα δυο επόμενα κεφάλαια αποτελούν μια αδιάσπαστη ενότητα που εξετάζει τους μηχανισμούς μέσα από τους οποίους λειτουργεί και επιδρά η παγκοσμιοποίηση. Το **κεφάλαιο 11** επικεντρώνεται στις διεθνείς εμπορικές και μεταναστευτικές ροές, κα-

θώς και στην ανάδυση των Νέων Βιομηχανικών Χωρών (ΒΠΙΚ). Το **κεφάλαιο 12** στρέφει την ανάλυση στις ροές Άμεσων Ξένων Επενδύσεων. Οι τελευταίες εξετάζονται ως προς τις επιπτώσεις που προκαλούν σε φτωχές και πλούσιες χώρες, καθώς επίσης επιχειρείται να εξεταστεί η επίπτωση των ξένων επενδύσεων στις γυναίκες στις χώρες που τις υποδέχονται.

Στο πλαίσιο των δυο επόμενων κεφαλαίων εξετάζονται οι εξελίξεις στη γεωγραφία των υπηρεσιών και του λιανικού εμπορίου.

Το **κεφάλαιο 13** μελετά τις μακροχρόνιες εξελίξεις στη Γεωγραφία των υπηρεσιών. Η ανάγκη για διαπροσωπική επαφή ανάμεσα στον παραγωγό και το χρήστη των υπηρεσιών μέχρι πολύ πρόσφατα, προσδιόριζαν ένα πολύ συγκεκριμένο και δεσμευτικό χωροθετικό πρότυπο για τις υπηρεσίες. Μετά τη δεκαετία 1980, οι πολλαπλές εφαρμογές των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) στο γραφείο έχουν προσδώσει και στις υπηρεσίες εξαιρετική χωροθετική ευελιξία και κινητικότητα. Πολλές εργασίες αποκεντρώνονται σε διάφορες χωρικές κλίμακες εντός και εκτός της χώρας - έδρας της εταιρίας που αναθέτει την εργασία.

Το επόμενο **κεφάλαιο 14**, εξετάζει τις μακροχρόνιες μεταβολές στη γεωγραφία του λιανικού εμπορίου. Παρουσιάζει τη νέα δυναμική των παραδοσιακών εμπορικών κέντρων των πόλεων, εξετάζει την ανάδυση νέων εμπορικών χώρων και επικεντρώνει στην πρόσφατη διεθνοποίηση των μεγάλων αλυσίδων λιανικού εμπορίου.

Το καταληκτικό **κεφάλαιο 15**, υπό μορφή συμπερασμάτων, επιχειρεί να αξιολογήσει τις επιπτώσεις των διαδικασιών παγκοσμιοποίησης για τις αναπτυγμένες και τις αναπτυσσόμενες οικονομίες και τους εργαζόμενους/ες. Εξετάζονται ιδιαίτερα οι επιπτώσεις στις πιο ευάλωτες ομάδες εργαζομένων, με αναφορά στη γυναικεία απασχόληση στις αναπτυσσόμενες χώρες. Επιχειρείται η σύνθεση των επιμέρους αναλύσεων και η σκιαγράφηση των συντεταγμένων του νέου χάρτη της παγκόσμιας οικονομικής δραστηριότητας.

Προστιθέμενη αξία, σε ποιόν απευθύνεται το βιβλίο

Το βιβλίο είναι απόρροια μακρόχρονης διδακτικής εμπειρίας σχετικών μαθημάτων (Οικονομική Γεωγραφία, Βιομηχανική Γεωγραφία, Θεωρία Χωροθέτησης, Ειδικά Θέματα Οικονομικής Γεωγραφίας, Παγκοσμιοποίηση και Άνιση Ανάπτυξη, Εφαρμογές Χωροθέτησης, Γεωγραφία των Παγκοσμιοποιημένων Παραγωγικών Δικτύων) και από τις δυο συγγραφείς. Στοχεύει να αποτελέσει ένα θελκτικό και χρηστικό οδηγό μελέτης που θα εισάγει και θα κατευθύνει τους φοιτητές/τριες σ' ένα πολύ ενδιαφέρον και σύγχρονο αντικείμενο μελέτης.

Γνωρίζοντας καλά το επίπεδο, τις ελλείψεις, τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των φοιτητών /τριων καταβάλλουμε προσπάθεια να είναι ένα παιδαγωγικό εγχειρίδιο γραμμένο σε απλή και κατανοητή γλώσσα πλούσιο σε αναφορές από τον πραγματικό κόσμο που ζούμε. Τα κεφάλαια ακολουθούν κοινή διάρθρωση και περιλαμβάνουν:

- Ειδικά Επεξηγηματικά Ενθέματα με σχόλια και συμπληρωματικά στοιχεία που κάνουν πιο κατανοητή την ανάγνωση
- Ειδικά Ενθέματα που παρουσιάζουν συνοπτικά σημαντικές θεωρητικές συμβολές.
- Θεματικούς χάρτες, πίνακες στατιστικών στοιχείων και διαγράμματα με συνοδευτικά επεξηγηματικά σχόλια.
- Ειδικά σχεδιασμένες εκτεταμένες Μελέτες Περίπτωσης που στοχεύουν στον εμπλουτισμό της ύλης με συμπληρωματικό πληροφοριακό υλικό και παρατίθενται στο τέλος των κεφαλαίων.
- Αγγλική απόδοση βασικών εννοιών και όρων προκειμένου να βοηθηθούν οι φοιτήτριες και οι φοιτητές στη μελέτη αγγλόφωνων κειμένων.

Στο τέλος κάθε μαθήματος παρατίθενται δυο εξειδικευμένοι κατάλογοι:

- Ερωτήματα για σκέψη, επανάληψη και προβληματισμό.
- Συμπληρωματική βιβλιογραφία. Επιλογή βιβλιογραφίας και δικτυακών τόπων όπου όσοι φοιτητές και φοιτήτριες επιθυμούν, ανάλογα με τα ειδικότερα ενδιαφέροντα τους, μπορούν να ανατρέξουν για εμπάθυνση και εμπλουτισμό της ύλης.

Τέλος, οι αναγνώστες μπορούν να ανατρέχουν στον δικτυακό τόπο του βιβλίου που συντηρείται στην ιστοσελίδα των εκδόσεων Κριτική (.....) όπου υποστηρίζεται και θα συμπληρώνει το υλικό του βιβλίου.